

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Національної академії

внутрішніх справ,

доктор юридичних наук,

професор

Руслан СЕРБИН

24.04.2025 р.

ВИСНОВОК

Національної академії внутрішніх справ про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Вознюк Оксани Леонідівни «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні» поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 28 вересня 2021 року, протокол № 18

ВИТЯГ

з протоколу розширеного засідання кафедри кримінального процесу від 15 квітня 2025 року

Присутні:

кафедра кримінального процесу: т. в. о. завідувача кафедри, доктор юридичних наук, професор Таран О.В. (голова засідання); кандидат юридичних наук, доцент Хабло О.Ю. (науковий керівник); професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Римарчук О.В.; професор кафедри, доктор юридичних наук, доцент Іваницький С.О.; професор кафедри, кандидат юридичних наук, професор Зарубей В.В.; доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Заїка С.О. (рецензент); доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Мельник О.В.; старший викладач кафедри Симчук А.С.; доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Соловійов Е.П.; доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Чурікова І. В. (рецензент); аспірант Вознюк О.Л.;

кафедра кримінальної юстиції ННІПП: завідувач кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Хахуцяк О.Ю.; професор кафедри, доктор юридичних наук, доцент, Макаров М.А.; професор кафедри, кандидат юридичних наук, професор Письменний Д.П.; професор кафедри, кандидат юридичних наук, професор Галаган О.І.; професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Никоненко М.Я.; професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Степанова Г.М.;

кафедра криміналістики та судової медицини: професор кафедри, доктор юридичних наук, професор Чорноус Ю.М.;

відділ організації наукової діяльності: старший науковий співробітник відділу, кандидат юридичних наук Бондар С.В.

Були присутні 4 доктори наук та 13 кандидатів наук за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Вознюк Оксани Леонідівни «Зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», щодо її рекомендації для попереднього розгляду та захисту у разовій спеціалізованій вченій раді Національної академії внутрішніх справ.

Слухали:

Аспірант Вознюк О.Л. доповіла про результати дисертаційного дослідження. У доповіді було обґрунтовано насамперед актуальність обраної теми дисертаційної роботи, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження, здобувачем доведено до присутніх структуру роботи та основні її положення, сформулювала та обґрунтувала новизну, теоретичне та практичне значення.

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлена як нагальною практичною потребою в належному реагуванні на прояви зловживання правами, так і теоретичною необхідністю уніфікації підходів до визначення, класифікації та правової оцінки відповідних дій. У цьому контексті предметом дослідження є зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні, а також аналіз ознак зловживання правами, класифікація форм прояву цього явища, його вплив на засади кримінального процесу, а також розробка критеріїв, що дозволяють ідентифікувати зловживання правами та відмежовувати його від законної реалізації процесуальних прав..

Серед основних проблем: 1) неоднозначність правової природи зловживання процесуальними правами; 2) недостатність нормативного врегулювання та відсутність законодавчого визначення зловживання правами; 3) формальна правомірність як механізм прикриття зловживань правами; 4) відсутність належних інструментів виявлення і протидії зловживанням правами з боку різних учасників процесу; 5) потреба у виробленні ефективного, збалансованого механізму протидії зловживанням правами.

У межах дослідження обґрунтовано, що зловживання процесуальними правами має місце як з боку сторони захисту, так і з боку представників держави — прокурора, слідчого, дізнавача, а в окремих випадках і суду. Здійснено розмежування між правомірною та неправомірною поведінкою учасників процесу, розроблено класифікацію форм зловживання та запропоновано підходи до ідентифікації таких проявів у правозастосовній практиці. Вперше з позицій системного аналізу розглянуто зловживання

правами не як виняток, а як системну загрозу цілісності кримінального провадження.

Дослідження має як теоретичне, так і практичне значення. Запропоновано низку змін до кримінального процесуального законодавства, спрямованих на попередження та нейтралізацію випадків недобросовісного використання процесуальних прав і повноважень. Особлива увага приділена необхідності посилення ролі судового контролю, упровадженню механізмів дисциплінарної відповідальності, а також технологічних рішень для запобігання зловживанням правами у кримінальному провадженні.

Положення роботи мають потенціал для подальшого розвитку як у правозастосовній практиці, так і в межах наукових досліджень, присвячених добросовісності у кримінальному провадженні, процесуальній етиці та ефективності кримінального судочинства.

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі теоретичних і практичних аспектів зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження, виявлення проблемних питань, а також розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування з метою запобігання та протидії цим зловживанням.

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі завдання: розкрити сутність та ознаки зловживання процесуальними правами та повноваженнями у кримінальному провадженні; проаналізувати національне та міжнародно-правове регулювання зловживання правом; здійснити класифікацію зловживань процесуальними правами та повноваженнями у кримінальному провадженні за різними критеріями; систематизувати кримінальні процесуальні заходи протидії зловживанням процесуальними правами; розглянути конкретних прояви зловживання процесуальними правами стороною захисту під час проведенні слідчих (розшукових) дій та судових засідань; розкрити зміст зловживання стороною захисту правом на подачу клопотань та заявленню відводу та охарактеризувати механізмів протидії таким проявам; дослідити випадки зловживання правом на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та узагальнити судову практику щодо обмеження строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування; здійснити аналіз зловживань процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення при визначення обсягу відомостей досудового розслідування, які надаються на ознайомлення стороні захисту; встановити зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення при об'єднанні, виділенні матеріалів досудового розслідування та зупиненні досудового розслідування; розкрити зміст зловживань процесуальними повноваженнями судом.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають в кримінальному процесі між учасниками кримінального провадження під час неналежної реалізації ними процесуальних прав та повноважень з метою зловживання ними.

Предметом дослідження є зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні.

Методологічну основу дослідження становить загальнонаукові, філософські та спеціально-юридичні методи пізнання, які застосовувалися комплексно з урахуванням мети, завдань і логіки викладення матеріалу.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, чинне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закон України «Про прокуратуру», Закон України «Про судоустрій та статус суддів», підзаконні акти.

Емпіричну базу дослідження становлять комплекс практичних джерел, які дозволили здійснити аналіз реальних проявів зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні та виробити пропозиції щодо вдосконалення правозастосовної практики, а саме: 1) аналіз судової практики – охоплено рішення Верховного Суду (37 рішень), Вищого антикорупційного суду (22 рішення), інших судів (44 рішення), а також практика Європейського суду з прав людини (42 рішення) щодо тлумачення добросовісного та недобросовісного використання процесуальних інструментів. Здійснено порівняння підходів до кваліфікації зловживань та визначено типові форми такої поведінки у національному правозастосуванні; 2) авторське соціологічне дослідження — опитано 102 фахівця у галузі права: суддів, прокурорів, адвокатів та науковців щодо поширеності зловживань, ефективності чинного правового регулювання та доцільності його вдосконалення. Ці дані дали змогу з'ясувати реальні оцінки фахівців і виявити узагальнені тенденції сприйняття проблематики у професійному середовищі. Під час підготовки дисертації використано особистий досвід роботи здобувача на посаді помічника судді та судді.

У межах дисертації здійснено всебічне теоретико-прикладне осмислення зловживання процесуальними правами в кримінальному провадженні з урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства, актуальної судової практики та міжнародних стандартів. Дослідження дало змогу сформулювати цілісне уявлення про природу, ознаки, прояви та наслідки зловживання правами у кримінальному процесі та обґрунтувати необхідність нормативного закріплення механізмів протидії цим зловживанням. До найсуттєвіших результатів, що визначають концептуально нові наукові положення та висновки й становлять наукову новизну дослідження, належать такі положення:

вперше:

- систематизовані заходи протидії проявам зловживання правами та повноваженнями учасниками кримінального провадження та виділені законодавчі, судові, організаційні заходи, а також заходи дисциплінарної відповідальності;

- визначено критерії розмежування між добросовісним відстоюванням стороною захисту інтересів клієнта та зловживанням процесуальними правами з метою протидії кримінальному провадженню, а саме: невідповідність мети

використання права його законному призначенню та негативний вплив на кримінальне провадження; системність такої поведінки та її вплив на розумні строки кримінального провадження; пропорційність застосованих заходів і методів бажаному результату; оцінка наслідків; цільове призначення (формальність вчинюваних дій або націленість на ефективність кримінального провадження);

- запропоновано систематизацію критеріїв, які слід враховувати при встановленні факту зловживання правом на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування: реальність повідомлення, забезпечення доступу, поведінка сторін, обсяг матеріалів, психофізіологічні обмеження, обставини воєнного стану;

удосконалено:

- характеристику типових прикладів зловживання процесуальними правами, а саме: зловживання правом на заміну захисника, систематичне затягування ознайомлення з матеріалами, формальне подання численних клопотань із тактичною метою. Обґрунтовано доцільність розширення переліку критеріїв оцінки наявності зловживання правом на відмову від захисника або його заміну, з урахуванням системності такої поведінки та її впливу на розумні строки кримінального провадження;

- визначення зловживання процесуальними правами і повноваженнями як умисне використання наданих законом прав чи повноважень всупереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного та ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу, без явного порушення законодавчих норм;

- визначення ознак зловживання процесуальними правами і повноваженнями, які відмежовують його від добросовісної або протиправної поведінки, а саме: формальна правомірність дій, що маскує їхню деструктивну природу, створення видимості легальності, використання недозволених засобів, застосування прав не за призначенням, наявність умислу, заподіяння шкоди кримінальному провадженню або правам інших учасників;

- розуміння концепції суб'єктивного прав як такого, що включає не тільки свободу його реалізації, а й інституційний механізм захисту, що забезпечує можливість втручання держави в ситуації, коли воно використано для руйнування правопорядку та прав інших осіб;

- класифікацію зловживань процесуальними правами, шляхом доповнення її новими критеріями: за характером поведінки (активне/пасивне зловживання), за метою (тактичне, стратегічне, репресивне), за впливом на процес (локальне/системне);

- способи унеможливлення зловживанням процесуальними правами, зокрема шляхом: визначення резервних дат судових засідань, роз'яснення наслідків зловживання правом, оцінка обґрунтованості клопотань та заяв з врахування мети їх подання та системності дій учасника;

- розуміння зловживання правом на підготовку захисту в контексті ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, з урахуванням оцінки

достатності часу та умов ознайомлення, складності справи, обсягу доказів, доступу до захисника та технічних можливостей;

- ознаки та критерії добросовісного використання дискреційних повноважень прокурором при об'єднанні чи виділенні матеріалів кримінального провадження, до яких відносяться: виконання дій з метою досягнення завдань кримінального провадження (дотримання розумності строків досудового розслідування, забезпечення прав і свобод особи, яка підозрюється у вчиненні декількох кримінальних правопорушень, забезпечення права підозрюваного у найкоротший строк постати перед судом); відсутність ознак маніпуляції строками досудового розслідування, урахування виключно інтересів кримінального процесу з урахуванням обставин конкретного провадження;

- тлумачення процесуальної природи загальнодоступних матеріалів, які повинні бути відкриті стороні захисту ще до завершення досудового розслідування;

- розуміння системності зловживань повноваженнями суддями у контексті дотримання засади розумності строків, при визначенні тривалості тримання осіб під вартою, застосування обмежувальних заходів та арешту майна, а також багаторазового відкладення розгляду справ;

- механізми дисциплінарного реагування на зловживання правом суддів на самовідвід (повторність, необґрунтованість, уникнення розгляду тощо);

- процесуальну форму арешту майна та обґрунтовано, що строк арешту з метою забезпечення збереження речових доказів має тривати до 60 днів із можливістю продовження за обґрунтованим клопотанням сторони обвинувачення;

дістало подальший розвиток:

- аргументація щодо доцільності законодавчого закріплення засади неприпустимості зловживання правами в КПК України;

- розуміння негативного впливу зловживання правами на реалізацію завдань кримінального провадження, зокрема у контексті довіри до правосуддя та дотримання засад розумних строків і змагальності;

- підхід до інтеграції міжнародних стандартів у національну модель правозастосування, що дозволяє забезпечити баланс між правами сторін і потребою в запобіганні процесуальним зловживанням;

- положення щодо значення етичних стандартів діяльності адвокатів та інших учасників кримінального провадження у контексті запобігання зловживанням процесуальними правами;

- визначення критеріїв, коли повторне заявлення відводу має ознаки зловживання, якими є заявлення повторного відводу: тому самому складу суду (слідчому судді); під час розгляду того самого клопотання (скарги) на стадії досудового розслідування (крім заявлення відводу слідчому, прокурору або слідчому судді від участі у всьому провадженні) або того самого кримінального провадження на стадії судового провадження; тим самим заявником; з тих самих підстав, або з підстав, які очевидно були відомі під час подання попереднього відводу;

- визначення недоліків нормативного закріплення оціночного терміну «зволікання», та обґрунтовано необхідність законодавчого вдосконалення ч. 10 ст. 290 КПК України положенням щодо запровадження імперативного обов'язку надавати матеріали у паперовій та (за можливості) електронній формі,

- характеристика проблеми процесуального балансу між інтересами захисту та обвинувачення, зокрема в контексті судового контролю за рішеннями про об'єднання, виділення або зупинення досудового розслідування.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджені та використовуються в: практичній діяльності; освітньому процесі; науковій діяльності. Пропозиції, надані під час підготовки дисертації, сприятимуть підвищенню ефективності слідчої, правозахисної та судової практики, забезпеченню прав і законних інтересів підозрюваних, обвинувачених, інших учасників кримінального провадження.

Основні положення і висновки дисертації оприлюднено на науково-практичних конференціях і круглих столах.

Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

Після закінчення доповіді ад'юнкта присутніми були поставлені наступні питання:

Римарчук О.В.: Які найтипівіші форми зловживань правами Ви виявили?

Відповідь: Дякую за запитання. До типових форм зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні належать дії, які формально відповідають закону, однак вчиняються з метою затягування провадження, створення процесуальних перешкод або маніпулятивного впливу на результати розслідування чи судового розгляду. Одним із найбільш поширених проявів є безпідставне або багаторазове заявлення відводів судді, прокурору чи слідчому, що не має під собою належного обґрунтування, але здатне паралізувати процесуальну діяльність на тривалий час.

Не менш характерною є практика дублювання скарг або подання численних ідентичних клопотань, зокрема з вимогою повернути обвинувальний акт, змінити запобіжний захід, відкласти розгляд тощо. Такі дії часто мають виключно технічну мету — створити ілюзію процесуальної активності та навантажити суд розглядом численних формально правомірних звернень.

Особливу увагу у дослідженні приділено затягуванню процедур ознайомлення з матеріалами досудового розслідування: учасники провадження можуть навмисне відмовлятися від ознайомлення, не з'являтися на виклики, подавати численні запити про надання додаткових копій документів, затягуючи, таким чином, завершення досудового розслідування.

Серед форм зловживання також фіксується недобросовісне використання прав на перекладача чи захисника, а саме неодноразова, безпідставна зміна

адвокатів або пред'явлення надуманих обставин, що нібито унеможливлюють спілкування без перекладача, попри очевидну необґрунтованість таких заяв.

Окремий пласт проблем становить зловживання інструментом міжнародної правової допомоги: ініціювання запитів, що не мають реального процесуального значення або не пов'язані безпосередньо з предметом доказування, викликає необхідність зупинення розслідування та створює умови для безконтрольного затягування кримінального провадження.

Іваницький С.О.: Які практичні рекомендації ви сформулювали?

Відповідь: У процесі дослідження було сформульовано низку практично орієнтованих рекомендацій, спрямованих на подолання правової невизначеності та підвищення ефективності запобігання зловживанням процесуальними правами у кримінальному провадженні. Ці пропозиції охоплюють як законодавчий, так і правозастосовний рівень, а також організаційно-технічні аспекти функціонування системи кримінальної юстиції.

По-перше, обґрунтовано необхідність внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України шляхом запровадження загального положення про недопустимість зловживання процесуальними правами. Відповідна норма могла б набути характеру загальної засади, яка визначала б межі добросовісної реалізації процесуальних прав усіма учасниками кримінального провадження.

По-друге, запропоновано розробку індикативного переліку ознак зловживання процесуальними правами, що, не будучи вичерпним, надавав би орієнтири для судової практики під час кваліфікації процесуальної поведінки як недобросовісної. Йдеться, зокрема, про багаторазове заявлення ідентичних клопотань, безпідставне затягування ознайомлення з матеріалами справи, повторне ініціювання відводів тощо.

По-третє, запропоновано удосконалення механізмів судового контролю, які дозволили б оперативно реагувати на факти недобросовісної поведінки з боку як сторони захисту, так і представників органів державної влади. У цьому контексті рекомендовано надати суду процесуальні важелі для оперативного припинення зловживань, у тому числі шляхом відмови у задоволенні процесуальних вимог, якщо вони суперечать засадам змагальності, розумності строків чи правової визначеності.

По-четверте, вказано на доцільність використання сучасних технологічних інструментів, зокрема впровадження автоматизованих систем моніторингу процесуальних дій. Наприклад, системи, що фіксували б надмірну кількість відводів або скарг, поданих тим чи іншим учасником провадження, могли б слугувати додатковим індикатором для виявлення потенційних зловживань.

Никоненко М.Я.: Чому запропонована класифікація зловживань правами за стадіями кримінального провадження охоплює не всі передбачені КПК України стадії?

Відповідь: Дякую за запитання. Зазначене розмежування випадків зловживання процесуальними правами та повноваженнями за стадіями кримінального провадження здійснене з урахуванням норм кримінального процесуального законодавства України, зокрема положень п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК

України, згідно з якими кримінальне провадження поділяється на дві основні стадії: досудове розслідування та судове провадження. Водночас, п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України конкретизує структуру судового провадження, виокремлюючи його окремі етапи – провадження у суді першої інстанції (що включає підготовче судове провадження, судовий розгляд, ухвалення і проголошення рішення), а також апеляційне, касаційне провадження і провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Однак у контексті аналізу зловживань процесуальними правами та повноваженнями, зокрема з точки зору можливостей їх виявлення та попередження, подальше деталізування стадії судового провадження на окремі етапи на нашу думку не є доцільним. По-перше, такі прояви часто мають схожі форми та правову природу незалежно від конкретного етапу судового розгляду. По-друге, зловживання можуть мати системний характер, що унеможливорює їх ізольоване трактування у межах конкретної частини судового провадження. Нарешті, надмірна фрагментація класифікації ускладнює сприйняття та систематизацію, не додаючи суттєвої аналітичної цінності для цілей дослідження.

Головуючий: Є ще запитання? Немає. Переходимо до обговорення дисертації. Слово надається рецензентам.

Кандидат юридичних наук, доцент Заїка С.О. Результати дисертаційного дослідження Оксани Вознюк мають як теоретичне так і практичне значення, оскільки сформульовані висновки та пропозиції можуть бути використані у правотворчій діяльності, в освітньому процесі, практичній діяльності. Дисертація відзначається науковою новизною, ґрунтовністю аналізу та високим рівнем обґрунтованості висновків.

Дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами і доповненнями), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44) та може бути подана до розгляду та захисту у разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Кандидат юридичних наук, доцент Чурікова І.В. Дослідження є актуальним, глибоко обґрунтованим та практично орієнтованим науковим напрацюванням, що охоплює складне й водночас не достатньо досліджене в українській правничій науці явище. В роботі всебічно проаналізовано проблему зловживання правами як з боку учасників, що не є агентами держави, так і з боку представників публічної влади. Робота вирізняється системністю викладу, логічною структурою, широким використанням судової практики та аргументованими висновками щодо удосконалення законодавства та правозастосовної діяльності.

Запропоновані наукові положення, зокрема визначення зловживання процесуальними правами, критерії добросовісності, класифікація форм зловживань, а також практичні рекомендації, мають важливе значення для підвищення ефективності кримінального судочинства.

У роботі використано належні емпіричні джерела. Необхідно відмітити, що всі зауваження автором були враховані після першого рецензування. При вивченні дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності не виявлено.

Висновок. Дисертація Вознюк Оксани Леонідівни на тему «Зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, оригінальним науковим дослідженням. В ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем щодо формування заявленої криміналістичної методики розслідування. Дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами і доповненнями), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44) та може бути подана до розгляду та захисту у разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Т. в. о. завідувача кафедри, доктор юридичних наук, професор Таран О.В. (голова засідання); кандидат юридичних наук, доцент Хабло О.Ю. (науковий керівник); професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Римарчук О.В.; доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Чурікова І. В. (рецензент); професор кафедри, доктор юридичних наук, доцент Іваницький С.О.; професор кафедри, кандидат юридичних наук, професор Зарубей В.В.; доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Заїка С.О. (рецензент); доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Мельник О.В.; старший викладач кафедри Симчук А.С.; доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Соловйов Е.П.; завідувач кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Хахуцяк О.Ю.; професор кафедри, доктор юридичних наук, доцент, Макаров М.А.; професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Никоненко М.Я.; професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Степанова Г.М.

Вознюк О.Л. висловила виступаючим та всім присутнім подяку за позитивну оцінку її дисертаційного дослідження, за висловлені побажання та професійні поради, що сприятимуть вдосконаленню змісту та форми дисертаційної роботи та корекції її подальших науково-дослідних планів.

На основі результатів обговорення присутні на засіданні вирішили запропонувати такий:

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації щодо дисертації Вознюк Оксани Леонідівни «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні»

Дисертація Вознюк Оксани Леонідівни «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні», яка подана на здобуття доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, є цілісною, завершеною науковою працею.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Європейський вектор розвитку України зумовлює необхідність комплексного реформування національної правової системи, що передбачає не лише гармонізацію законодавства із правом Європейського Союзу, але й практичне утвердження принципу верховенства права, ефективне функціонування інституційної структури держави, у тому числі правоохоронних і судових органів. У цьому контексті особливої ваги набуває питання забезпечення справедливого, неупередженого й ефективного кримінального провадження як основоположного елементу демократичного правопорядку.

Серед чинників, що істотно впливають на ефективність кримінального процесу, важливе місце посідає зловживання процесуальними правами та повноваженнями. Це явище, хоча й може формально не суперечити закону, на практиці здатне суттєво викривлювати саму суть кримінального процесу, перетворюючи надані права на інструмент тиску, затягування чи уникнення правосуддя. Актуальність дослідження цього правового феномену зумовлена як нагальною практичною потребою в належному реагуванні на подібні прояви, так і теоретичною необхідністю уніфікації підходів до визначення, класифікації та правової оцінки відповідних дій.

Судова практика засвідчує наявність численних прикладів зловживання процесуальними правами та повноваженнями на різних стадіях кримінального провадження — від досудового розслідування до стадії виконання судового рішення. Це може мати наслідком порушення засади розумних строків, ускладнення або унеможливлення повного й об'єктивного встановлення обставин кримінального правопорушення, порушення прав інших учасників провадження, підрив довіри до правосуддя, а також нераціональне витрачання державних ресурсів. В основу дослідження покладений аналіз 107 судових рішень національних судів, в більшості з яких зафіксовані прояви зловживання процесуальними правами та повноваженнями. Проведеним опитуванням встановлено, що абсолютно більшість респондентів (97,8 %) підтверджують, що вказана правова категорія має місце і відповідно суттєво підриває ефективність кримінального провадження, порушуючи засаду рівності сторін перед законом і судом та спричиняючи затягування розгляду справи.

Проблема зловживання правами в цілому вже стала об'єктом наукового осмислення в межах різних галузей права, однак у кримінальному процесуальному аспекті вона досі не отримала належного комплексного

вивчення. У доктрині кримінального процесу дослідженням проблеми зловживання процесуальними правами та повноваженнями займалися такі вчені: О. В. Андрушко, І. Г. Андрущенко, Р. М. Білоконь, Г. Д. Борейко, Н. А. Герасимчук, Н. В. Глинська, І. В. Гловюк, Н. В. Добрянська, Л. В. Дробчак, В. Г. Дрозд, О. М. Дроздов, О. В. Дроздова, О. В. Дудко, І. Д. Іванюк, В. А. Завтур, Р. А. Калюжний, О. В. Капліна, Н. М. Колот, А. В. Лапкін, Д. Д. Луспеник, В. В. Михайленко, А. Р. Туманяц, О. Ю. Хабло та інші вчені.

Методологічну базу дослідження заклали дисертаційні дослідження таких вчених як О. Ю. Хабло, Д. В. Криворучко та Н. А. Гарасимчук. Водночас у дисертаційному дослідженні Д. В. Криворучко розглядаються окремі аспекти зловживання правом на стадії досудового розслідування, а Н. А. Гарасимчук фокусується на зловживаннях з боку адвокатів. Робота О. Ю. Хабло, виконана за попередньої редакції кримінального процесуального законодавства, потребує актуалізації з урахуванням сучасних правових реалій. Разом із тим, у науковому полі залишається недостатньо охопленим комплексний підхід до дослідження зловживань процесуальними правами з боку широкого кола суб'єктів кримінального провадження, а також на всіх його стадіях.

Саме цим зумовлена наукова новизна та практична значущість нашого дослідження. Результати дисертації можуть стати підґрунтям для розроблення ефективних механізмів запобігання процесуальним зловживанням та підвищення ефективності кримінального правосуддя в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019). Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році в межах Пакета розширення Європейського Союзу, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 року). Робота узгоджується з Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476); Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) та виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 28 вересня 2021 року (протокол № 18) і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№ 904, 2021 рік).

Мета і завдання дослідження. Метою цього дисертаційного дослідження є комплексний аналіз теоретичних і практичних аспектів зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження, виявлення проблемних питань, а також розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування з метою запобігання та протидії цим зловживанням.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішення таких *завдань*:

- розкрити сутність та ознаки зловживання процесуальними правами та повноваженнями у кримінальному провадженні;
- проаналізувати національне та міжнародно-правове регулювання зловживання правом;
- здійснити класифікацію зловживань процесуальними правами та повноваженнями у кримінальному провадженні за різними критеріями;
- систематизувати кримінальні процесуальні заходи протидії зловживанню процесуальними правами;
- розглянути конкретних прояви зловживання процесуальними правами стороною захисту під час проведенні слідчих (розшукових) дій та судових засідань;
- розкрити зміст зловживання стороною захисту правом на подачу клопотань та заявлення відводу та охарактеризувати механізмів протидії таким проявам;
- дослідити випадки зловживання правом на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та узагальнити судову практику щодо обмеження строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування;
- здійснити аналіз зловживань процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення при визначення обсягу відомостей досудового розслідування, які надаються на ознайомлення стороні захисту;
- встановити зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення при об'єднанні, виділенні матеріалів досудового розслідування та зупиненні досудового розслідування;
- розкрити зміст зловживань процесуальними повноваженнями судом.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають в кримінальному процесі між учасниками кримінального провадження під час неналежної реалізації ними процесуальних прав та повноважень з метою зловживання ними.

Предметом дослідження є зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові, філософські та спеціально-юридичні методи пізнання, які застосовувалися комплексно з урахуванням мети, завдань і логіки викладення матеріалу. *Діалектичний метод.* Використовувався як загальнонаукова основа всього дослідження. Його застосування дозволило розглянути зловживання процесуальними правами та повноваженнями як динамічне явище, що

змінюється під впливом змін правової дійсності, судової практики та міжнародних стандартів (підрозділи 1.1, 3.2).

Формально-юридичний метод. Став одним із ключових для аналізу положень КПК України, міжнародних правових актів (ЄКПЛ, практика ЄСПЛ), а також проєктів змін до кримінального процесуального законодавства (законопроекти № 9055, № 5661 тощо) (підрозділи 1.2, 1.4). *Порівняльно-правовий метод.* Використовувався для аналізу аналогічних положень інших процесуальних кодексів України (ЦПК України, ГПК України, КАС України) щодо заборони зловживання процесуальними правами, а також для співставлення положень вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами (підрозділи 1.2, 1.4). *Системно-структурний метод.* Надав змогу вибудувати внутрішню логіку дослідження, провести класифікацію форм зловживання залежно від суб'єкта, стадії кримінального процесу, характеру дій (розділ 2, підрозділ 1.3).

Соціологічний метод (емпіричне дослідження). Був реалізований шляхом проведення авторського опитування серед представників судової влади, органів обвинувачення, адвокатури та науковців. Отримані емпіричні дані дозволили виявити ставлення до проблеми зловживання правами та необхідності її нормативного врегулювання (розділі 1). *Метод аналізу судової практики.* Застосовувався для дослідження рішень ВС, ВАКС, а також прецедентів ЄСПЛ, у яких ідеться про кваліфікацію дій як зловживання процесуальними правами. Це дозволило виявити наявні підходи та розбіжності у правозастосуванні. *Логіко-юридичний метод.* Цей метод дозволив використати логічні міркування для розкриття сутності та ознак зловживання процесуальними правами (підрозділ 1.1), аналізує аргументи "за" і "проти" законодавчого закріплення засади недопустимості зловживання правом (підрозділ 1.4), а також обґрунтовує пропозиції щодо вдосконалення законодавства (підрозділ 1.4, розділи 2.3).

Прогностичний метод. На основі аналізу існуючих проблем правозастосування сформовані пропозиції щодо законодавчих змін (доповнення статті 7, 81, 221, 307 КПК України, внесення змін до статті 217 КПК України) (підрозділ 1.2, 1.4, розділ 2, 3) та передбачає їхній потенційний вплив на підвищення ефективності кримінального провадження та забезпечення прав його учасників. Також запропоновано впровадження інформаційних технологій для протидії зловживанням (підрозділ 1.4, 3.3)

Наукова новизна отриманих результатів.

у перше:

- систематизовані заходи протидії проявам зловживання правами та повноваженнями учасниками кримінального провадження та виділені законодавчі, судові, організаційні заходи, а також заходи дисциплінарної відповідальності;
- визначено критерії розмежування між добросовісним відстоюванням стороною захисту інтересів клієнта та зловживанням процесуальними правами з метою протидії кримінальному провадженню, а саме: невідповідність мети використання права його законному призначенню та негативний вплив на кримінальне провадження; системність такої поведінки та її вплив на розумні

строки кримінального провадження; пропорційність застосованих заходів і методів бажаному результату; оцінка наслідків; цільове призначення (формальність вчинюваних дій або націленість на ефективність кримінального провадження);

- запропоновано систематизацію критеріїв, які слід враховувати при встановленні факту зловживання правом на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування: реальність повідомлення, забезпечення доступу, поведінка сторін, обсяг матеріалів, психофізіологічні обмеження, обставини воєнного стану.

удосконалено:

- характеристику типових прикладів зловживання процесуальними правами, а саме: зловживання правом на заміну захисника, систематичне затягування ознайомлення з матеріалами, формальне подання численних клопотань із тактичною метою. Обґрунтовано доцільність розширення переліку критеріїв оцінки наявності зловживання правом на відмову від захисника або його заміну, з урахуванням системності такої поведінки та її впливу на розумні строки кримінального провадження;

- визначення зловживання процесуальними правами і повноваженнями як умисне використання наданих законом прав чи повноважень всупереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного та ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу, без явного порушення законодавчих норм;

- визначення ознак зловживання процесуальними правами і повноваженнями, які відмежовують його від добросовісної або протиправної поведінки, а саме: формальна правомірність дій, що маскує їхню деструктивну природу, створення видимості легальності, використання недозволених засобів, застосування прав не за призначенням, наявність умислу, заподіяння шкоди кримінальному провадженню або правам інших учасників;

- розуміння концепції суб'єктивного прав як такого, що включає не тільки свободу його реалізації, а й інституційний механізм захисту, що забезпечує можливість втручання держави в ситуації, коли воно використано для руйнування правопорядку та прав інших осіб;

- класифікацію зловживань процесуальними правами, шляхом доповнення її новими критеріями: за характером поведінки (активне/пасивне зловживання), за метою (тактичне, стратегічне, репресивне), за впливом на процес (локальне/системне);

- способи унеможливлення зловживанням процесуальними правами, зокрема шляхом: визначення резервних дат судових засідань, роз'яснення наслідків зловживання правом, оцінка обґрунтованості клопотань та заяв з врахування мети їх подання та системності дій учасника;

- розуміння зловживання правом на підготовку захисту в контексті ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, з урахуванням оцінки достатності часу та умов ознайомлення, складності справи, обсягу доказів, доступу до захисника та технічних можливостей;

- ознаки та критерії добросовісного використання дискреційних повноважень прокурором при об'єднанні чи виділенні матеріалів кримінального провадження, до яких відносяться: виконання дій з метою досягнення завдань кримінального провадження (дотримання розумності строків досудового розслідування, забезпечення прав і свобод особи, яка підозрюється у вчиненні декількох кримінальних правопорушень, забезпечення права підозрюваного у найкоротший строк постати перед судом); відсутність ознак маніпуляції строками досудового розслідування, урахування виключно інтересів кримінального процесу з урахуванням обставин конкретного провадження;

- тлумачення процесуальної природи загальнодоступних матеріалів, які повинні бути відкриті стороні захисту ще до завершення досудового розслідування;

- розуміння системності зловживань повноваженнями суддями у контексті дотримання засади розумності строків, при визначенні тривалості тримання осіб під вартою, застосування обмежувальних заходів та арешту майна, а також багаторазового відкладення розгляду справ;

- механізми дисциплінарного реагування на зловживання правом суддів на самовідвід (повторність, необґрунтованість, уникнення розгляду тощо);

- процесуальну форму арешту майна та обґрунтовано, що строк арешту з метою забезпечення збереження речових доказів має тривати до 60 днів із можливістю продовження за обґрунтованим клопотанням сторони обвинувачення.

набуло подальшого розвитку:

- аргументація щодо доцільності законодавчого закріплення засади неприпустимості зловживання правами в КПК України;

- розуміння негативного впливу зловживання правами на реалізацію завдань кримінального провадження, зокрема у контексті довіри до правосуддя та дотримання засад розумних строків і змагальності;

- підхід до інтеграції міжнародних стандартів у національну модель правозастосування, що дозволяє забезпечити баланс між правами сторін і потребою в запобіганні процесуальним зловживанням;

- положення щодо значення етичних стандартів діяльності адвокатів та інших учасників кримінального провадження у контексті запобігання зловживанням процесуальними правами;

- визначення критеріїв, коли повторне заявлення відводу має ознаки зловживання, якими є заявлення повторного відводу: тому самому складу суду (слідчому судді); під час розгляду того самого клопотання (скарги) на стадії досудового розслідування (крім заявлення відводу слідчому, прокурору або слідчому судді від участі у всьому провадженні) або того самого кримінального провадження на стадії судового провадження; тим самим заявником; з тих самих підстав, або з підстав, які очевидно були відомі під час подання попереднього відводу;

- визначення недоліків нормативного закріплення оціночного терміну «зволікання», та обґрунтовано необхідність законодавчого вдосконалення ч. 10

ст. 290 КПК України положенням щодо запровадження імперативного обов'язку надавати матеріали у паперовій та (за можливості) електронній формі;

- характеристика проблеми процесуального балансу між інтересами захисту та обвинувачення, зокрема в контексті судового контролю за рішеннями про об'єднання, виділення або зупинення досудового розслідування.

Ці досягнення забезпечили комплексний підхід до дослідження проблематики зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження та дозволили сформулювати рекомендації, які можуть бути використані як у практичній діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, адвокатів та судів, так і для вдосконалення законодавства України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, полягає в тому, що сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у:

- *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до норм КПК України з метою вдосконалення положень, які регламентують порядок запобігання зловживанням процесуальними правами учасниками кримінального провадження (лист до Комітету Верховної Ради України з питань правової діяльності);

- *правозастосовній діяльності суддів* (акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність Білоцерківського міськрайонного суду Київської області);

- *освітньому процесі* – при підготовці та проведенні лекційних, семінарських та практичних занять зі слухачами, курсантами та студентами зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні» (акт Національної академії внутрішніх справ);

Більшість положень дисертації може бути використано для законодавчого, методичного та інформаційного забезпечення діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, адвокатури, національних судів.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися та оприлюднені у виступах автора на наукових конференціях, круглих столах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану» (Київ, 18 листопада 2022 року); Міжвідомчій науково-практичній конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 28 квітня 2023 року); Круглому столі, присвяченому 40-річчю кафедри кримінального процесу «Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України» (Київ, 27 жовтня 2023 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 2 травня 2024 року).

Публікації. Результати дослідження, що сформульовані у дисертації, відображено у 7 наукових публікаціях, серед яких три статті у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України та чотири тези у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, круглих столах, зокрема:

в яких опубліковані основні наукові результати:

1. Вознюк О. Л. Генезис законодавчого закріплення інституту зловживання правом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 419–421. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/98>

2. Вознюк О.Л. Добросовісність використання дискреційних повноважень прокурором при об'єднанні та виділенні матеріалів досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023, № 66, с. 137-141. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2023.66.28>

3. Вознюк О. Л. Добросовісність використання дискреційних повноважень прокурором при об'єднанні та виділенні матеріалів досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2023 № 66. С. 137–142. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.72.27>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації :

4. Вознюк О. Л. Ризики зловживання процесуальними правами та повноваженнями учасниками кримінального провадження під час дії воєнного стану. *Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 листоп. 2022 р.): Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 162-165.

5. Вознюк О. Л. Добросовісність використання мобілізації обвинуваченого як підстави зупинення судового провадження. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.): Нац. акад. внутр.справ, 2023. С. 40-43.

6. Вознюк О.Л. Закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві визначення зловживання процесуальними правами в контексті законодавства Європейського Союзу. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України*: матеріали круглого столу, присвяч.40-річчю кафедри кримінального процесу (Київ, 27 жовт.2023 р.): Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 197-200.

7. Вознюк О.Л. Ризик зловживання механізмом перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами у справах про колабораційну діяльність. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.) : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 183-187.

Характеристика особистості здобувача. Вознюк Оксана Леонідівна 1984 року народження, освіта вища – юридична, у 2007 році закінчила Київський національний університет внутрішніх справ за спеціальністю «Правознавство» (диплом спеціаліста). 3 серпня 2021 року по сьогоднішній день аспірант Національної академії внутрішніх справ.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана науковим стилем, українською мовою. Наукові положення, висновки та рекомендації викладені стисло, точно, ясно та просто, що забезпечує легкість і доступність їх сприйняття. Дисертація оформлена згідно з вимогами МОН України.

Структура дисертації відповідає меті, завданням, предмету дослідження і вимогам Міністерства освіти і науки України та складається із вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Відповідність дисертації встановленим вимогам і визначеній спеціальності. Зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження є напрямом, який віднесено до спеціальності 081 – Право.

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Вознюк Оксани Леонідівни «Зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Вознюк Оксани Леонідівни відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами й доповненнями).

3. Рекомендувати дисертацію Вознюк Оксани Леонідівни «Зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Результати голосування присутніх на засіданні докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 17, проти – немає, таких, що утримались – немає.

Головуючий

Т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

 Олена ТАРАН